

Regisztratúra-könyvek Magyarországon a középkorban.

Írta: Dr. IVÁNYI BÉLA.

Ha nálunk Magyarországon régi kancelláriai regisztratúra-könyvekről beszélnek, akkor ezek alatt a szakkörök elsősorban és rendszerint csak a „királyi könyvek”-et szokták érteni, pedig ilyen könyvet nálunk nemcsak a királyi kancelláriában, hanem máshol is vezettek.

A királyi kancelláriában vezetett királyi könyvek történetét már meglehetősen ismerjük¹ és tudjuk, hogy a királyi irodában a királyi könyvekbe nemcsak pro perpétua rei memoria, hanem valamely ingatlan, jog vagy tisztség adományozásának bizonyíthatása céljából vagy teljes szövegükben, vagy pedig kivonatossan belejegyezték mindazon tényleg expédiált királyi oklevelek tartalmát, amelyek tehát valamely ingatlan, jogosítvány, vagy pedig tisztség, méltóság adományozásáról szóltak, azaz más szóval, amelyekben valamely ius radicale foglaltatott.

Azonban Magyarországon nemcsak a királynak, hanem másoknak is voltak kancelláriáik, azaz voltak a királyn kívül más oklevéladó fórumok is. Ezek közül némelyek egyben-másban utánozva a királyi kancellária gyakorlatát, többek közt – valószínűleg ennek példája után indulva – regisztratúra-könyveket is vezettek.

Ilyen regisztratúra-könyveket – nem a magyar király kancelláriáját utánozva – vezettek Magyarországon működő idegen hatóságok és viszont a királyi kancellária példáján belföldi olyan oklevéladó fórumok is, amelyeknek jogukban állott ius radicale-t tartalmazó okleveleket is kiállítani.

Ezeknek a kancelláriáknak és az ezekben vezetett regisztratúra-könyveknek történetéhez óhajtunk az alábbiakban néhány vonással hozzájárulni.

A királyi kancellária gyakorlatát nálunk Magyarországon más oklevéladó fórumok irodái akkor kezdik egyben-másban utánozni, amidőn a királyi iroda gyakorlata már fejlett és szokásaiban megállapodott lőn. Elsőnek utánozza a királyi kancellária gyakorlatát a hozzá legközelebb álló, sőt vele valószínűleg szorosán együtt működő királynéi kancellária. Azonban, noha számos példa van arra, hogy a királynék kancelláriája egész természetesen a királlyal azonos gyakorlatot folytató, mégis, amint azt Hajnik is felemlíti,² csak Albert király özvegye, Erzsébet királyné az egyetlen, akinek kancelláriájában regisztratúra-könyvet is vezettek. A reánk

¹ A királyi könyvekről és a régi királyi archívumról már Kovachich megemlékszik Epicrisisének 284. és 285. lapján. Ld. továbbá *Thallóczy*: A „Liber Regius”-ról, Századok 1879. évf. 93. 1. – *Majláth* Béla: Adatok a királyi könyvek történetéhez. U. ott 781. lap. – *Hajnik* Imre: A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok alatt. Budapest, 1879. – *Szabó* Dezső: Adalékok a királyi könyvek történetéhez. Turul 1906. évf. 86. 1.

² *Hajnik*: I. m. 5. 1.

maradt gyér adatokból mindössze annyit lehet megállapítani, hogy ezt a regisztrátúra-könyvet 1440-42 közt vezették s úgy látszik, az ingatlan adományokról szóló okleveleket jegyezték be.¹

A királyi kancellária praxisát utánozta Hunyadi János kormányzó felesége, illetve később özvegye, Szilágyi Erzsébet, Mátyás király anyja kancelláriája is. A királyi okleveleknek nemcsak formuláris részeit utánozzák kancelláriájában, hanem más külsőségeket is,² azonban regisztrátúra-könyveket tudomásunk szerint itt nem vezettek.

Részben megtartották a királyi kancellária gyakorlatát az ország-kormányzóinak, t. i. Hunyadi Jánosnak és Szilágyi Mihálynak, továbbá az interregnum idején az országtanácsnak irodájában is. És noha a kormányzók nemcsak fontos okleveleiken, hanem pl. még missilis leveleiken is feltüntetik a „commissio”-t, vagy a „relatio”-t,³ „arra még sincs példa, hogy akár az országtanács, akár a kormányzók kancelláriája regisztrátúra-könyveket is vezetett volna.

¹ 1440. okt. 7. Pozsony. Commissio propria domine regine. – Erzsébet királyné a zalamegyei Hasság és Waspér birtokokat Hassági Dénes fia Imrének adja. – *Kívül*: kiadta Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 13,585.

1442. aug. 12. Pozsony. Commissio propria domine regine. – Erzsébet királyné a Rozgonyiak csökekői várnagyainak ingatlanokat ad. – Itt is *kívül*: ^jta. – M. O. D. L. 13.685.

² 1448-ban Hunyadi Jánosné egy oklevelén a „Relatio Gregorii Jósa” szavakat olvassuk. Zichy csal. oltára IX. k. 204. 1. – Később (kb. 1460-tól kezdve) királyi módra a „Commissio propria dominae genitricis domini regis” megjegyzést olvashatjuk oklevelein, néha hozzátéve, hogy Andrea de Chapi, szóval χ vagy y referente. Az is előfordul, hogy az oklevél szöveg felső részén a „Commissio propria genitricis domini regis”, alul pedig: „Refferente Benedicto de Peczel” stb. megjegyzés olvasható. Vannak olyan oklevelei is, amelyeken a szöveg alján: „Relatio Benedict! de Peczel” vagy „Relatio Bartholomei sartoris” megjegyzés olvasható. Zichy-okmtár: X. kötet, 113. 1., 217. 1.; Debrecen város ltára 220, 249, 272. szám. – 1463. márc. 5. Bánffy-ltár, az Erd. Áluzeumban. Gr. Teleki ltár, Gyömrő: I. Levéltár, Elench, XX. fasc. II. No 42. és 48.

³ A királyi okleveleken a XIV. században kezdik jelezni, hogy az oklevélben foglalt intézkedés a király saját elhatározására, vagy pedig valakinek a relációjára, referádájára lett írásba foglalva. Ez a körülmény vagy az oklevél szövege felett vagy alatta, vagy a rányomott pecsét alatt szokott feljegyeztetni. Leginkább ebben utánozzák a királyi kancelláriát, a stíluson kívül.

Az országnagyok 1445. jun. 27-én kelt oklevelén a szöveg felett: „Relatio domini palatini” olvasható. Ugyanezeknek 1446. jun. 22-én kelt oklevelén: „Commissio domini gubernatoris in praesentia praelatorum et baronum facta”, egy 1446. szept. 11-én kelt oklevélén pedig: „Commissio dominorum Johannis gubernatoris et consiliariorum” megjegyzést olvassuk stb. Zichy-okmtár: IX. k. 96. 1.; gr. Erdődy-ltár. Galgóc: Ld. 28. f. 14. No 5. (kiadva: Bánffy-csal. okltára, I. k. 651. 1.); Eperjes város ltára 229. szám; Sztáray cs. okltára, II. k. 401. 1.; Hazai Okmtár, VII. k. 467, 470. 11. Ld. még *Knauz*: Az országos tanács és országgyűlések története: 27., 67. 11. – Hunyadi mint kormányzó oklevelein rendszerint a „Commissio propria domini gubernatoris” megjegyzést olvassuk. *Jakab*: Kolozsvár története, okit ár I. k., 180., 184. 11.; Zichy csal. okmtára IX. k., 9. 1. 160., 292. 11.; *Teleki*: A Hunyadiak kora X. kötet 187., 189., 190., 267., 274., 295., 334. 11. Eperjes város It. 230., 238. szám. – Grádeczi Horváth Stansith ltár. Nagyörön fasc. 11. No 1.; Sztáray-cs. okltára II. k., 384. 1.; Csáky-cs. okltára I. k., 383. 1., 391. 1.; *Knauz*: I. m.: 101. 1. – Vannak azonban Hunyadinak oklevelei, amelyeken; „Relatio Nicolai de Wyzakna vicegubernatoris et Johannis Geréb de Vingarth”, vagy „Relatio Nicolai de Wyzakna vicegubernatoris et Dyonisii Weres de Farnas”, vagy „Relatio domini Ladislai de Palóca iudicis curie”, vagy „Relatio Johannis Tz” stb. megjegyzések olvashatók. Székely-okltár I. k., KJO., 161. 1.; Zichy család okmtára IX. k., 295. 1.; *Teleki*: I. m. X. k., 345. 1. – Szilágyi M. kormányzó egy *missilis* levelén (1458.) találtam: „Commissio propria domini gubernatoris” megjegyzést. *Teleki*: I. m. X. kötet, 570-1. 11.

Ami Hunyadi Jánost illeti, neki mint beszercei örökös comesnek és Magyarország kapitányának (tehát nemcsak mint kormányzónak) saját külön kancellárja is volt, akit névszerint is ismerünk, akit maga Hunyadi „magister Petrus de Sary cancellarius *noster*”-nek nevez. Sary később, valószínűleg Hunyadi halála után, szókesfejérvári örkanonok és a királyi személyes jelenlét kancellárja lett.¹ Hunyadin kívül tudomásunk szerint még az esztergomi érseknek is volt külön kancellárja, aki 1431-ben Báznai János volt.²

A legitim magyar királyok mellett volt magyar vonatkozású regisztratura-könyve a trónkövetelő Nápolyi László kancelláriájának is. Itt magyar gyakorlat szerint azokat az okleveleket, amelyekben a király a magyar birodalom területén fekvő ingatlanokat vagy valamely jogosítványt a magyar király főhatósága alá tartozó jogi vagy természetes személynek adományoz, szabályszerűen regisztrálták. Így pl. Nápolyi Lászlónak 1403 június 25-én Baroliban kelt azon oklevelén, amelyben mint magyar király Vadászi János fia Imrének ingatlanokat adományoz, már találunk regisztratura-jegyet. Az oklevél alul, a hártya plicaturáján, tehát nem a magyar gyakorlat szerint az oklevél hátlapján, rá van jegyezve: „R(egestra)^{la} in cancellaria. – Tutius de Hosis.” Ami tehát azt jelenti, hogy a szóbanforgó oklevelet Tutius de Hosis írta be (regisztrálta) a királyi irodában a királyi könyvbe. 1403 június 29-én ugyancsak Baroliban kelt oklevelében Nápolyi László mint magyar király megígéri udvari vitézének (aulae nostrae miles), Verebélyi György fia Péter mesternek, hogy érdemei jutalmául I. Károly királytól kapott adománylevelét meg fogja erősíteni. Ezen az oklevélen is alul a plicaturán rá van vezetve: „Rta in cancellaria. - N. L. de Melfia” megjegyzés. Itt tehát a bejegyzést ez a Melfia nevű regisztrátor végezte. Ugyanilyen feljegyzést (Rta in cancellaria) találunk László király egy 1403 augusztus 12-én Zárában kelt oklevelén is.³

A királyi kancelláriához topográfiaiukig Buda, a főváros kancelláriája esett legközelebb, amely sokban utánozta is a királyi iroda szokásait, így pl. nemcsak stílusban, nemcsak a kommisszió vagy reláció feljegyzésében követi a királyi kancellária gyakorlatát, hanem van nyoma annak is, hogy Buda város kancelláriájában regisztratura-könyvet is tartottak, amelybe az ingatlanok forgalmáról, házbérletekről szóló oklevelek tartalmát jegyezték be. A fővároson kívül a magyarországi városok közül, amint már tudjuk, Pest, Székesfehérvár és Kassa voltak azok, amelyek a királyi kancellária gyakorlatát utánozták, sőt Kassáról azt is tudjuk, hogy ennek kancelláriájában regisztratura-könyv is volt.⁴

¹ Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 14.656. – Magy. Nemz. Múzeum Törzs It: 1459. szept. 10; 1461. jan. 18. Trencsén; 1461. márc. 3. Buda.

² 1431. július 5. Báznai János, az esztergomi érsek kancellárja levele Pozsony városához. Múzeum, Törzs It. .

³ Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 8886, 8888. – 1403. aug. 12. Zára. Múzeum, Törzs It.

⁴ Ld. *Iványi*: Debrecen és a budai jog. Debrecen, 1924. 20-22. 1. a megfelelő jegyzetekkel együtt, amelyekhez pótlásul ld. még: M. O. D. L. 20.034, azután: 1464. máj. 26. Makray György budai bíró és a tanács oklevele. A szöveg fölött: „Commissio dominorium iudicis et iuratorum”. – 1479. máj. 31. Forster György budai bíró és a tanács oklevele, a szöveg fölött: „Commissio dominorium iudicis et iuratorum in consilio”. 1482. aug. 22. Ádám Gergely budai bíró és a tanács oklevele, a szöveg alatt: „Relatio domini Thome Meygos iurati”. Gr. Erdődy-ltár. Galgóc: Lad. 37., fasc. 1. No 1, 4, 6. – 1479. ápr. 3. Pest város oklevele. A szöveg alatt: „Conclusio dominorum de consilio”. Erdélyi Múzeum Törzs ltára.

A királyi kancellária gyakorlatát leginkább utánozta a királyi udvartól legtávolabb fekvő erdélyi vajdai iroda. Eltekintve a királyi kancelláriától, az erdélyi vajdai iroda lehetett Magyarországon a középkorban a legjobban berendezett világi irodák egyike. Így többek közt az erdélyi vajda kancelláriájában nemcsak nótáriusokat találunk, hanem még „sigillifer”-t is, aminthogy pl. 1441-ben Melléthei György esztergom-egyházmegyei pap és Cseh Péter erdélyi vajda sigillifer-je kapja I. Ulászló királytól a szentgotthárdi apátságot. 1464-ben Újlaki Miklós erdélyi vajda jegyzője, Bárczi János fia, Albert, 1509-ben Szentgyörgyi Péter erdélyi vajda titkára, Barcsay Pál mester.¹

Az erdélyi vajdai kancellária volt egyúttal az, amely a királyi kancellária gyakorlatát a legkorábban kezdte utánozni. 1403 február 1-én Váradon Csáki Miklós erdélyi vajda egy oklevelet ad ki, melyben Domoszlai Demeternek bírságot enged el. Ennek az oklevélnek az elején, a szöveg fölött, a királyi oklevelekéhez hasonlóan már ott olvashatjuk a: „Propria commissio domini voyvode” szavakat.² Innen kezdve azután Hunyadi János mint erdélyi vajda, Bazini és Szentgyörgyi János, Dengelegi Pongrácz János, Magyar Balázs, Zápolyai János, végül a mohácsi vész után fogarasi Maylád István mint utolsó a maguk oklevelein mind használják a kommisszió vagy reláció megjelölését.³ Azonban dacára ennek, csak Magyar Balázs erdélyi vajdának egyetlenegy, meglehetősen rongált állapotban reánk maradt oklevélnek hátlapján találunk valamiféle regisztrátúra-jegyet,⁴ de ezen egyetlen és elég kétes jegy nyomán elindulni nem lehet. Ennek a kétes értékű adatnak az alapján azt a határozott állítást megkockáztatni, hogy az erdélyi vajdai kancelláriában regisztrátúra-könyveket vezettek, már csak azért is kissé merész volna, mert hiszen itt *ius radicalé-t* tartalmazó okleveleket nem is igen állítottak ki.

Az erdélyi vajdákon kívül más hatóság hivatalos oklevelein a királyi gyakorlatot utánzó kommisszió vagy reláció feljegyzést keveset találunk. Így Hunyadi János mint beszercei örökös comes hivatalos levelein itt-ott a: „Commissio propria domini comitis Bistriciensis”, ritkábban a: „Relatio Joannis Twz” feljegyzéseket olvastuk. Újlaki Miklós

¹ 1441. máj. 26. I. Ulászló király oklevele. Forgách-ltár, M. N. Múzeum. – 1431. jul. 5. Múzeum, Törzs ltár. – 1509. jul. 12. Zsuky-ltár, Erd. Múzeum, 0. No 2. – Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 15 980.

² 1403. febr. 1. Várad. Csáki Miklós erd. vajda oklevele. Múzeum, Törzs lt.

³ „Commissio propria *vayvodalis dignitatis*” olvasható Hunyadi, mint erd. vajda egy 1442-ben kelt oklevelén. Legtöbbször a: „Commissio propria domini wayvode”, vagy: „De commissione propria domini wayvode”, vagy: Ad commissionem propriam domini wayvode” feljegyzéseket látjuk a vajdák oklevelein. Teleki-okltár. II. k., 9. 1. Teleki (marosvásárhelyi) ltár: Földváry-oszt. No 608. Sztáray-cs. okltára, 11/367. 1., 410. i; 1446. aug. 16. Br. Bánffy-ltár, Erd. Múzeum; Zsuki-ltár, Erd. Múzeum, T. No 7.; Teleki-okltár II. k., 86. 1.; Zsuky-ltár, B. No 14.; A. No 28; Teleki-okltár II, 390. 1.; Székely-okltár III. k., 240 1.; II. k., 55 1, 59 – 60. 1. 1463-ban Dengelegi Pongrácz János vajda egy oklevelén a: „Commissio domini wayvode Michaelae castellano refferente”, ugyanennek egy 1463-ban és 1470-ben kelt oklevelén: „Relatio Nicolai Sykesd”, Zápolyai János 1515-ben kelt oklevelén: „Ad relationem Stephani Thomory etc.”, ugyanennek 1521-ben kelt oklevelén: „Ad relationem Francisci Cherii cubicularii domini comitis”, ugyanennek egy 1525-ben kelt oklevelén: „Ad relationem egregii Petri Pethrowyth etc.” feljegyzések olvashatók. – Teleki-levéltár: Földváry-osztály No 705.; Székely okltár II k., 7. 1.; III. k, 80. 1.; Kemény gyűjtemény Nagyenyed, megyeház, irregesztr. rész, 1470. szept. 10. Torda. – 1515. január 22. Kolozsvár. Gr. Béli Ákos levéltára. – Teleki-okltár II. k., 394 1.

⁴ Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 28,629.

mint macsói bán oklevelén a: „Commissio propria domini comitis”, Szilágyi Mihály ugyancsak mint macsói bán és nándorfehérvári kapitány egy parancslevelén a: „Elatio Benedicti Swki”, Bornemissza János kir. kincstartó egy levelén pedig alul a: „ad relationem Rakozy” megjegyzést olvassuk.

Hatással volt a királyi kancellária praxisa a magánoklevelek kiállítására is. Nemcsak stílusban, formuláris részekben, de külsőségeiben is igyekeznek a királyi okleveleket utánozni. Hédervári Lőrinc nádor egy 1441-ben kelt magántermészetű levelén, melyet fiához intézett, a levél szövege fölött ott látjuk a: „Commissio propria domini palatini” szavakat. Maróthi Lajos és Mátyus egy 1462-ben kelt nyugtáján a szöveg alatt a: „Commissio propria dominorum” feljegyzést olvassuk. Losonczi Albert özvegye Hedvig és fiai egy magántermészetű adománylevelén, fent a szöveg fölött a: „Relatio domini Ladislai de Losoncz” szavakat látjuk. Corvin János herceg magántermészetű oklevelein a szöveg alatt a: „Relatio egregiorum Thome Pethew et Johannis Imreffy” megjegyzés látható.¹ Mindezek a hatóságok és magánszemélyek utánozzák tehát a királyi kancellária némely szokását, azonban regisztrátúra-könyveket nem tartottak, mert hiszen éppúgy, mint az erdélyi vajda, ezek sem adhattak ki olyan tartalmú okleveleket, amelyeket érdemes lett volna regisztrálni.

A magyar királyi, városi és más hatóságokon kívül működtek Magyarország területén időnként olyan idegen hatóságok, amelyeknek kancelláriájában szabályszerű regisztrátúra-könyvek voltak. Ezek a hatóságok a Magyarországon elég sűrűn megforduló pápai legációk voltak.

Bár pápai legátusok már az Árpád-korban sűrűn jártak Magyarországon, akik valószínűleg kancelláriát is állítottak itt fel, mégis arra, hogy ezeknek a kancelláriáiban regisztrátúra-könyvek is lettek volna, adataink nincsenek. Gentilis bíbornok legációja az első, amelyről meg tudjuk állapítani, hogy kancelláriájában regisztrátúra könyv is volt. Gentilis tudvalévően 1307-11 közt tartózkodott mint pápai legátus Magyarországon, s ez idő alatt úglátszik egy hatalmas kötet telt meg a kancelláriájában regisztrált oklevelek szövegével. Ugyanis a rendelkezésünkre álló adatok szerint 1309. december 25-én Gentilisnek azon oklevelén, amelyben László erdélyi vajdát **R** CCLXXXXI jelzést találjuk, ami az egyházból kiközösíti, az: azt jelenti, hogy a szóbanforgó fontos oklevél a legáció regisztrátúra-könyvének 291-ik lapjára másoltatott be. Gentilisnek egy 1311. május 28-án kelt oklevelének

R CCCCXVIII. jelzés olvasható,² amiből egészen nyilvánvalóan már az: hogy ezt az oklevelet ugyanazon regisztrátúra-kötet 418. lapjára jegyezték fel.

Következik ebből, hogy Gentilis bíbornok magyarországi pápai követsége elején kancelláriája egy regisztrátúra-kötetet kezdett meg, amely itteni legációja idejére elég is volt az oklevélszövegek befogadására. Következik még továbbá az is, hogy a legátus kancelláriájában meglehetősen nagy lehetett az ügyforgalom.

¹ Teleki: A Hunyadiak kora X. k., 431-2. 1. – Zichy-csal. okmtára: IX. k., 180., 28. 11.; X. k, 228. 1. – Orsz. Levéltár: M. 0. D. L. 27,690 – Teleki-okltár: II. k., 66. 1. – Debrecen város ltára: 343. és 370. szám. – Trencsén város ltára: Cista 3. fasc. 1. No 9. és 9/a. – Brassó város ltára · Stenner gyűjtemény I. k., No. 38.

² Monumenta Vaticana I. sor., II. k. Acta legationis cardinalis Gentilis, 374. 1. - Veszprémi püsp. levéltár: Litterae Mancae 9.

A XV. század második felében járt nálunk Magyarországon Lőrinc ferrarai püspök mint pápai legátus, aki ebben a minőségében 1470 július 15-én Horváth Demjénnek szabad gyóntató választását engedélyezte. Lőrinc legátusnak természetesen szintén volt kancelláriája s ebben regisztratúra-könyv, mert a szóban- **R^{ta}** (= Registrata GL de Bonzagnis) regisztratúra- forgó oklevél hátán a: túra-jegyét látjuk.¹

1476-ban Gábor egri püspök volt Magyarországon a pápai legátus, akinek legátusi kancelláriájában szintén volt regisztratúra-könyv, mert egyik oklevél- **R^{ta}** jegy szintén látható.² Sajnos, az oklevél hátán a nek hátán a: regisztratúra-jegy alsó része be van ragasztva s i^y nem tudjuk megállapítani, hogy vájjon a regisztráló magyar ember volt-e, vagy olasz?

A XVI. század elején Bakács Tamás esztergomi bíboros-érsek néhány esztendeig szintén volt pápai legátus. Ebben a minőségében az érsek Esztergomban külön legátusi kancelláriát tartott megfelelő felszereléssel, nyomtatott formulas könyvekkel stb., amelyeket a legáció levéltárával együtt egyideig Csábrági Péter esztergom-szentgyörgymezei kanonok házában őriztek.³ Természetesen Bakács a pápai legátusi minőségben kiadott okleveleit, főleg a fontosabb jogokat, kiváltságokat tartalmazókat szintén regisztráltatja a legáció regisztratúra-könyvébe. Így pl. a premontreiek

különböző kiváltságleveleit átíró- **R^{ta}** oklevelén kívül ott látjuk a: Chorapheus vagy Thorapheus jelzést. Egy másik oklevelén, amelyben a nyulszigeti apácák kegyúri

jogáról van szó, **R^{PA}** jelzés,⁴ nyilvánvaló tehát, hogy mint a többi szintén ott van a: pápai legátus, úgy Bakács is olasz kancelláriai

személlyel dolgozott s ezeket még akkor is Rómából küldték, ha magyar főpap volt a legátus, azért, mert Rómában volt kellő számú begyakorolt személyzet. Nemcsak a legáció regisztrátorai voltak olaszok, hanem tudjuk, hogy Bakács legációjának nótáriusa Medelföldiai Bangssen János fia Olahus, „bullarum scriptor”-a pedig Robini János volt.⁵

1524-ben Lőrinc bíbornok tartózkodik Budán mint pápai legátus, akinek egy oklevelén, melyben bizonyos **R** jegyet.⁶ Nyil- ügyben bírót delegált, ott látjuk a: vánvaló tehát, hogy ennek kancelláriáján is tartottak regisztratúra-könyvet. Kancelláriai személyzete ennek is természetesen olasz volt. Ciresia Károlyon kívül R. de Paternina, S. Canta nevek fordulnak oklevelén elő, akiket nyilván Rómából hozott magával. Mindezekből megállapíthatjuk tehát, hogy a Gentilis óta Magyarországon működő pápai legátusok kancelláriáján rendszeresen vezettek regisztratúra-könyveket, ezeknek a mintája azonban természetesen nem a mi királyi könyveink, hanem a pápai regisztratúra-könyvek voltak.

A XV. század közepén Felső-Magyarországnak egyik átka, de egyúttal hatalmassága is Brandisi Giskra János volt. Giskráról tudjuk, hogy leginkább Kassán élt, ahol, meg egyebütt is, királyi módon egész udvar-

¹ Eperjes város levéltára: 372. szám.

² Veszprémi püspöki ltár: Epp. Sztrag. 13.

³ Gr. Erdődy-ltár. Galgóc: Ladula 47. fasc. 1. No 10.

⁴ Orsz. Levéltár: M. O. D. L. 22.005, 23.922.

⁵ Gr. Erdődy-ltár, Galgóc: Lad. 47. fasc. 1. No 10.

⁶ Gr. Erdődy-ltár, Galgóc: Lad. 47. fasc. 1. No 12.

tartása volt. Mivel Giskra sokat levelezett, meg okleveleket is adott ki, természetesen kancelláriája is volt, ahol regisztrátúra-könyv is létezett, amelybe a fontosabb oklevelek szövegét bejegyeztette. Így pl. 1445 február 14-én a pénzzavarban lévő Giskra Kassa város tanácsától kér és kap kölcsön 3300 frtot, amelyről a város részére kötelezvényt állít ki. Ezen kötelezvény szövege alatt a következő feljegyzést találjuk: „Commissio propria domini Johannis Giskrae capitanei generalis, referente viva voce in consilio civitatis”. Ezenkívül az oklevél hátlapján ott találjuk a: í^{ta} jegyet is, tehát az oklevél regisztrálva is lön. Egy 1445 március 4-én Kassán kelt oklevelében a felségjogokat is gyakorló Giskra Eperjes városának lakóit felmenti a harmincad fizetése alól. Természetesen ennek

az oklevélnek a hátán szintén ott látjuk a: *R^{te}* jegyet, tehát Giskrának rendszeres regisztraturája volt. 1461-ben Grácban van Giskra, ahol egy március 10-én kelt német nyelvű oklevelében a sárosi gróf, – ahogy magát nevezi – Mátyás király ellenében meghódol III. Frigyes német-római császárnak és magyar trónkövetelőnek. A hártýára irt oklevélen alul hártýaszeletre függesztett függő pecsétet látunk és ahol a pecsétet

tartó hártýaszelet átfűzi az oklevél plicaturáját, ott találjuk a *R^{ta}* jegyet.¹

Giskrának természetesen kancellárja és kancelláriai személyzete is van, akiket – amint azt Eperjes város számadásaiból látjuk – Giskra úgy látszik a felsőmagyarországi városokkal tartott el.²

A fenti adatokat ismerve, fel kell tennünk, hogy Giskra kancelláriájában volt olyan ügyforgalom, hogy egyetlen regisztrátúra-kötet 1445-től 1461-ig, tehát 16 esztendeig az oklevélszövegek bejegyzésére nem volt elég. Valószínű, hogy legalább két, de lehet, hogy több ilyen regisztrátúra-kötet is megtellett az expédialt oklevelek szövegével, azonban ezek a regisztrátúra-kötetek épp úgy elvesztek nyom nélkül, mint ahogy Giskra levéltára is széjjelszóródott a világba.

Az eddigiekből mindenesetre nyilvánvaló, hogy amit dolgozatunk elején állítottunk, azt sikerült be is bizonyítanunk, hogy t. i. Magyarországon a középkorban nemcsak a királyi, hanem más kancelláriában is voltak regisztrátúra-könyvek. Láttuk, hogy egyik magyar királyné, egyik trónkövetelő, azután Buda és Kassa városok, a Magyarországon működő pápai legátusok, végül pedig Giskra kancelláriájában is voltak regisztrátúra-könyvek és valószínű, hogy a legátusok kancelláriáit kivéve, a többi előtt a magyar királyi kancellária példája volt e tekintetben irányadó.

Néhai jeles jogtörténészünk, Hajnik Imre, a királyi könyvekről irt ismeretes akadémiai értekezésének utolsó részében megemlékszik a budai tárnoki házról is, amelyben a királyi levéltárat s a királyi könyveket is őrizték. Ilyen levéltárjellegű tárnoki háza azonban nemcsak a királynak volt. Így II. Lajos királynak egy 1516 június 14-én kelt oklevelében olvassuk, hogy megjelent előtte Gosztonyi János győri püspök, aki előadta, hogy 1508 november 25-ike körül, Ferenc győri püspök halálakor a győri püspökség, Győrvára, a vasvármegyei Keszi és Püspökszombatja

¹ Kassa város nyilvános ltára: 236. szám. – Eperjes város levéltára 222. szám (Szövegét kiadta Wagner: Dipl. Sáros., de az R-ta jegy elhagyásával) Bécs, Staatsarchiv, Ungarische Urkunden, Giskra 1461. márc. 10-én kelt oklevele.

² 1446. Item soivimus pro cancellario domini Gyskra pro vino fi. auri ½ 1448. Item soivimus cancellario domini Gyskra fi. auri III. – 1449. Item notario domini Gyskra den. L. – Eperjes város ltára, 210/a szám, 56/b, 72/b és 78/b 11.

birtokok minden egyéb javakkal egyetemben valahogy Tamás esztergomi bíbornok-érsek kezébe kerültek. Ugyanekkor a veszprémmegyei Somlyóvárra és Dobabirtokra s a vasvármegyei Jánosháza és Keresztúr birtokokra és a többi javakra vonatkozó oklevelek, amelyek „*in domo thavernicali eiusdem episcopatus in dicto Castro Jauriensi existente*” őriztettek, szintén Bakács Tamáshoz kerültek, aki azokat visszaadni nem akarja, amiért is a püspök a királyt bizonyos intézkedések megtételére kéri fel, amiket a király meg is tesz.¹

Íme tehát a győri várban a győri püspökségnek is volt levéltárjellegű tárnoki háza s mindenesetre lehetett ilyen tárnoki háza az esztergomi érseknek ekkor is, noha pozitív adatunk ilyennek létezéséről csak a XVII. század első évéből van. Noha konkrét adataink nincsenek, mégis valószínű, hogy a többi püspökségek székhelyein is lehettek ilyen tárnoki házak, amelyekben a püspökségi levéltár és más értékek voltak elhelyezve.

Végül a regisztratúra-könyveket illetőleg meg kell emlékeznünk a XVI. század mohácsi vész utáni korszakáról is. A mohácsi vész után közvetlenül, 1527-ben, Magyarországon voltaképpen három királyi könyvet vezettek három kancelláriában. Ugyanis 1527-ben Ferdinánd és János királyok, továbbá Mária királyné kancelláriájában külön-külön voltak királyi könyvek. Ferdinánd kancelláriája 1527 végén Esztergomban. Máriáé Pozsonyban, János királyé ott, ahol éppen tartózkodik, működik. Ferdinánd királyi könyvének pl. a 20. lapjára jegyzik be 1527 december 9-én az okleveleket, János királyi könyvének 1527 febr. 23-án a 35., október 16-án már a 83. lapján tartanak, Mária királyné 1527 március 15-én királyi könyvének még csak 3. lapját használja.²

I. Ferdinánd kancelláriája a királyi könyvet természetesen csak a királynak koronázásától kezdve vezeti, amely tudvalevőleg 1527 november 3-án Székesfehérváron történt. November 6-ári egy ugyanitt kelt oklevél tanúsága szerint már a királyi könyv 2., december 2-án már a 19-ik,³ 9-én pedig - amint láttuk - a 20. lapra történnek a bejegyzések.

Ferdinánd király koronázása után, 1528 március haváig, Magyarországon, leginkább Esztergomban tartózkodott, márciusban azonban elhagyta az országot, amikor természetesen kancelláriája is távozott. Innen kezdve a magyar királyi könyveket leginkább Bécsben, Linzben, Prágában, szóval ott vezették, ahol éppen az illető magyar király tartózkodott.

A három párhuzamosan működő királyi kancellária közül legelsőbben Mária, majd János király kancelláriája szűnt meg,⁴ úgy hogy a XVI.

¹ Gróf Erdődy-Itár Galgóc: Lad. 53. fasc. 3. No 19. – 1601 szept. 18. Inventarium domus archiepiscopalis Posonii. . . post mortem. . . . Joannis Kuthassy. . . . *In domo thavernicali.* In prima ladula habentur privilegia bonorum archiepiscopatus Strigoniensis. In secunda ladula alia privilegia eadem bona concernentia extant. . . . stb. Orsz. Levéltár: Urb. et Concr. fasc. 76. No 19. 1543-ban a Túzoknak a trencsényi várban ált. Ant. nevű thavernica. Orsz. Levélt. I. tomus III. sor. 4. eszmő. . . .

* Mária oklevelén:

R^{ta}
folio III
Anno 1527.

Jánosén:

R^{ta}
folio XXXV
Anno 1-5-2-7.

Ferdinándén:

R^{ta}
folio XX
Anno 1527. ielzást

látjuk. Orsz. Levéltár: N. R. A. 458/23; 944/27; Grádeczi Horváth Stansith levéltár Nagyörön: Órig. No 7. Eperjes város ltára: 1239 a szám.

³ Károlyi család Oktára: III. k, 172. és 174. 11.

⁴ 1531-ben János király kancelláriája még regisztrál 1531-ben a folio XXXIV., 1532 jun. 26-án a királyi könyv folio LXXXIII; 1532 jul. 30-án a folio LXXXV-re vezeték be az adományleveleket. Héderváry-család okltára, II. k., 52. és 56. 11. Marosvásárhely város ltára: Privü. levelek No 7. sub. a.

század ötödik évtizedében már csak Ferdinánd kancelláriájában vezetnek királyi könyveket, azonban volt még a XVI. században Magyarországon olyan hatóság, amelynek kancelláriájában regisztrátúra-könyveket vezettek és ez a hatóság a királyi helytartóság volt.

A Habsburg-házi I. Ferdinánd király és utódai, amint tudjuk, nem laktak állandóan Magyarországon, hanem Bécsben, Prágában és egyebütt, szóval az ország határain kívül. Az 1485-ben hozott nádori cikkek 10. szakasza alapján a Habsburgok Magyarország kormányzására neveztek ki ugyan királyi helytartókat, ezek azonban nem mindig a nádorok voltak. így pl. már az első királyi helytartó, az 1532 október 4-én kinevezett Turzó Elek is csak országbíró, az 1542-ben Turzó helyébe lépett Várdai Pál esztergomi érsek volt. Ezek a kir. helytartók „auctoritate locumtenentiae” ingatlanok adományozására is fel voltak jogosítva, még pedig kezdetben, úgy látszik, mintha a helytartók ezen joga tágabb lett volna, mint a nádoroké, akiknek tudvalevőleg 32 jobbágyteleknél nagyobb területű ingatlant adományozni nem állott jogukban.¹ Az ilyen adományokról szóló okleveleket az adományozás tényének bizonyíthatása céljából vagy teljes szövegükben, vagy pedig kivonatban bejegyeztették regisztrátúra-könyveikbe. Ilyen regisztrátúra-könyv volt már az első királyi helytartó, Turzó Elek kancelláriájában is, amit bizonyít, hogy Turzónak, mint királyi helytartónak 1535 október 28-án Semptén kelt oklevelének hátlapján

ott látjuk

A Turzó utáni kir. helytartók kancelláriájában szintén voltak regisztrátúra könyvek. Így pl: Nadasdy Tamás nádor és kir. helytartó egy 1554 szeptember 20-án Sárváron kelt oklevelében „auctoritate locumtenentiae nostrae” Sennyei Ferencnek ingatlanokat adományoz. Ennek az oklevél-

nek a hát- jelzést szintén olvashatjuk, ami egyrészt azt bizo-
lapján a: nyitja, hogy a kir. helytartó irodájában nem volt nagy ügyforgalom, ha szeptember végén még csak a regisztrátúra-könyv 13. lapján tartottak, másrészt magáról a regisztrátúra-jegyről azt is látjuk, hogy a helytartó kancelláriája utánozta a királyi kancellária praxisát.

1564 április 25-én Oláh Miklós esztergomi érsek, kir. kancellár és helytartó Borsod vármegyében ad ingatlan, amely 32 jobbágy teleknél

alig nagyobb, ennek az okle-
véinek a hátlapján szintén a: hát a kir. helytartó kancelláriájában már nagyobb volt az ügyforgalom. Oláh Miklós után Abstemius Pál erdélyi püspök és a nyitrai püspökség adminisztrátora lett a királyi helytartó, aki 1568 december 19-én 30 jobbágy teleknél nem nagyobb területű trencsénmegyei pusztákat adományoz, az oklevél hátlapján a:

 találjuk. Az év végén tehát a helytartói kancel-
Anno Domini i 1568. lária a regisztrátúra-könyvnek még csak a 2. lapjára jegyez be okleveleket, ami erősen megcsappant ügyforgalomra mutat, másrészt pedig nyilvánvaló, hogy a helytartói kancellária minden esztendőben új könyvet, vagy legalább is új lapszámozást kezdett. Még kevesebb lehetett az ügyforgalom Badéci István egri püspök és kir. helytartó ide-

¹ A királyi helytartóknak ezt a jogát az 1567. évi XXVI. t.-c. 4. §-a volta-
képpen megszorítja és a 32 telkes adományozás régi jó szokását állítja vissza.

² Az oklevélben Turzó a trencsénmegyei Nemesna praediumot Petrőczy Pálnak adja. Orsz. Levéltár N. R. A. f. asc. 458. No 41.

1573 ^{ta} **R** fol. 1. Anno Domini 1573
 jében, akinek egy ^{ta} **R** fol. 1. Anno Domini 1573
 oJct. 25-én kelt oklevelén a: Jegyet találjuk.

Az utolsó királyi helytartó, akiről még meg lehet állapítani, hogy kancelláriájában regisztratúra-könyvet vezettek, Fejérkövy István nyitrai püspök volt. Ennek kancelláriájában kezdetben az expédiait okleveleken még feljegyezték a regisztratúra-könyv lapszámát, de már később ezt elhagyják, talán azért, mert az ügyforgalom csekély volta miatt a lapszámot felesleges volt feljegyezni, így pl. egy 1588 május 12-én Eperjesen kelt oklevél hátlapján

^{ta} **R** folio 14. Anno Domini 1588.
 még ilyen regisztra-
 tura-jegyet olvasunk:

Már egy 1589. ^{ta} **R** Anno Domini 1589 egy 1589. jun. 18-án

^{ta} **R** fol. 44. Anno Domini 1588.

^{ta} **R** Anno Domini 1584.

5-én kelt oklevél hátán a kelt oklevelén viszont a feljegyzést látjuk, míg egy 1594 július 15-én Pozsonyban kelt oklevelének a hátlapján csak a: feljegyzést olvassuk,¹ ami azt bizonyítja, hogy oklevél-bejegyzés keresése esetén már az évszám is elég volt, hogy a keresett bejegyzést megtalálják.

À XVII. században a királyi helytartóság intézménye ebben a formájában megszűnik s ezzel együtt természetesen eltűnnek a királyi helytartósági kancelláriák is praxisukkal egyetemben és átveszi kizárólagos uralmát a királyi könyv.

Midőn a régi regisztratúra-könyvekről szóló eme kis dolgozatomat újtára bocsátom, még csak egyet vagyok bátor megjegyezni, azt t. i., hogy cikkemben csak eddigi levéltári kutatásaim eredményét dolgoztam fel s természetesen nem állíthatom, hogy a tárgyat teljesen kimerítettem, mert lehetnek még a levéltárakban olyan adatok, amelyek dolgozatomat több irányban kiegészíthetik. Nem is az anyag teljes feltárása és a tárgy kimerítése volt dolgozatom célja, hanem inkább az, hogy a szakkörök figyelmét erre a témára is rátereljem. Az, aki majd egyszer meg fogja írni hazánk középkori kancelláriáinak történetét, talán ennek a néhány töredékes adatnak is hasznát fogja vehetni.

¹ M. Tud. Akadémia oklevelei, XVI. kötet. Sennyey-Iltár az Erd. Múzeumban vas megyei iratok, fasc. VI. No 12; fasc. XXXVI. No 49; 1568 dec. 19. Trencsényi Múzeum ltára.: Károlyi-család okltára, III. kötet, 447-449. 1.; Késmárk város titkos ltára XV. No 411.; Bécs, Hofitammer archiv, Hung. fasc. 14398; 1594 jul. 15. Szilvay-család levéltára, Trencsényipüspöki.